DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh42756>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 04.04.2020
Kabul Tarihi: 08.06.2020
On-line Yayın: 25.06.2020

ArticleType: Research article
Submitted: 04.04.2020
Accepted: 08.06.2020
Published Online: 25.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kocaoğlu, B. (2020). Osmanlı Ordusu'nda Maneviyatı Yükseltici Bazı Ritüeller (1787-1858). *Journal of History School*, 46,1471-1489.

**OSMANLI ORDUSU'NDA MANEVİYATI YÜKSELTİCİ BAZI
RİTÜELLER (1787-1858)**

Burak KOCAOĞLU¹

Öz

Bu çalışma XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı ordusunda bulunan askerlerin maneviyatını ve moralini yükseltmek için yapılan bazı dini ritüeller ve bu ritüellerin asker üzerinde nasıl bir etki bıraktığını konu edinmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde gazâ ve cihad anlayışı ve bunun Osmanlı ordusuna sağladığı manevi destekten kısaca bahsedilmiş olup devamında ise devlete ait önemli askeri üretim tesisleri başta olmak üzere ülke genelinde bulunan cami, mescid ve tekke gibi ibadethanelerde gerçekleştirilen dua ve sûre okumaları ele alınıp, ordunun maneviyatının yükseltilmesi için hangi dua ve sûrelerin, hangi usulde okutulduğu gösterilmiştir. Çalışmanın bir diğer bölümünde ise iki kıymetli dini eser olan Kadı İyaz'a ait Şifâ-i Şerîf ve İmam Buhari'ye ait Buhârî-i Şerîf okumaları incelenmiştir. Bölümde bu eserlerin ordu içerisinde okunması görevinin kimler vasıtasıyla sağlandığı ve bu kişilere devlet tarafından sağlanan imkânların neler olduğu ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise ordunun çeşitli sınıfları içerisinde bulunan askerlerin ibadetlerini yerine getirmeleri konusunda yaşadığı bazı sorunları ve devletin bu sorunlara karşı bulduğu çözüm ve çözüm arayışları gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cami, Dua, Osmanlı Ordusu, Ritüel, Kâfir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kadırlı Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, burakkocaoğlu06@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0595-7229.

Moral Support Rituals into The Ottoman Army (1787-1858)

Abstract

This work examines some religious rituals that were carried out in order to improve the morale and spirituality of the soldiers of the Ottoman army, from the end of 18th century to the mid 19th century. The concepts of “Gaza” (Holy War), Jihad and the spiritual support that these provided to the army were the subject of the first part of this paper. In the second part we examined the ceremonies of prayers and surahs that were realised in the Islamic temples like mosques, ‘mescid’ or ‘tekke’, especially the one’s in the important military production facilities. We investigated which prayers and surahs were read in ceremonies in which stlye, to improve the spirituality of the army. In the further parts of the paper we examined how the two important religious Works were used in the ceremonies: “Şifâ-i Şerif” and “Buhârî-i Şerif”. In this part, we investigated who were the one’s who were reading these Works in the army and what were the opportunities for them that was provided by the state. In the last part of this work, we exposed some of the problems that soldiers faced while doing their religious service, and what solutions were developed by the state to solve these issues.

Keywords: Mosque, Prayer, Ottoman Army, Ritual, İnfidel.

GİRİŞ

Askeri operasyonların başarıya ulaşmasında ve ülke savunmasında, muharip güçlerin teknik donanımı, talim ve disiplinlerinin yanı sıra maneviyatının da yüksek olması ve bir inanç uğruna zorluklara göğüs germesi lazımdır. Şayet manevi yönünden zayıflık var ise karşılaşılan ilk zorlukta ordu içerisinde bozulmalar meydana gelecektir.² XIV. yüzyılın başlarında Kuzey Batı Anadolu’da bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti’nin saflarına Anadolu’da bulunan birçok gazi, derviş ve ahî katılmıştır.³ Sağlanan bu askeri ve manevi güç ile Osmanlı Devleti, Bizans ve Balkan topraklarında gazâ⁴ hareketine girişmiş ve kısa bir sürede sınırlarını genişletmiştir.⁵ Uzun yıllar boyunca sağlanan manevi destekle beraber sınırlarını genişleten Osmanlı Devleti, II.

² Ömer Fevzi Mardin’e göre askerin ruhu maneviyattır. Maneviyatsız asker bir kalıba, maneviyatı bozuk bir askeri ise mezara benzemektedir. Ömer Fevzi Mardin, *Osmanlı Ordusu’nda Propaganda*, (Yay. Haz. Mehmet Mert Çam), İlgî Kültür Sanat, İstanbul, 2019, s. 21.

³ Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11.

⁴ Bir İslâm ülkesine yapılan saldırıyı savunmak için yapılan cihada “farz-ı ayın”, düşman üzerine yapılan gazâyâ ise “farz-ı kifâye” denilmektedir. Cihad ve gâza kelimeleri anlam olarak sırasıyla savunma ve sefer olarak kullanılmış olsa da Osmanlı döneminde eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Abdülkadir Özcan, “Gazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, s. 443.

⁵ Halil İnalcık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Alfa, İstanbul, 2012, s. 11.

Viyana kuşatması sonrası dönemin siyasi konjonktürün de etkisiyle fetih politikasından nispeten uzaklaşmış ve sınırların güvenliği için mücadele etmiştir. Ne yazık ki bu süreç içerisinde çoğunluğu yenilgiyle sonuçlanan savaşlarda önemli ölçüde toprak ve insan kaybı yaşanmıştır. Motive kaynağının zaman içerisinde gazâ anlayışından çıkarak, ülkenin kâfirlere karşı savunulması (cihad)⁶ şekline dönüşmesi üzerine askerin ve toplumun bu düşünce altında birleştirilmesi gerekmiştir. Bu noktada askeri rütbeye sahip⁷ ve üniforması olan⁸ çeşitli isimlerle⁹ (Ocak İmamı, Tabur İmamı, Alay İmamı, Gemi İmamlığı ve Alay Müftüsü)¹⁰ ordu içerisinde görev alan din adamları¹¹ ve ülke genelinde görev yapan din adamları ve ulema vasıtasıyla¹² savaş zamanlarında savaşın kâfirlere karşı din uğruna olduğu düşüncesi asker ve toplum üzerinde yerleştirilmeye çalışılmış ve din adamlarına birleştirici ve motive edici görev yüklenmiştir.¹³

Sûre ve Dua Okumaları

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde gündelik hayatta bir işe başlanmadan önce o işin hayırlara vesile olması için en içten ve kalbi duygular ile dualar okunarak işe başlanmıştır. Bu kimi zaman sabah ezanından sonra dükkanını açan bir esnaf olurken¹⁴ kimi zaman tarlasına giden bir köylü için geçerli olmuştur. Bu durum, dönemin önemli askeri kuvvetlerinden bir tanesine sahip olan Osmanlı Devleti'ndeki büyük çaplı askeri tesislerde yapılan üretim faaliyetleri içinde geçerli olmuştur. Devletin önemli askeri üretim tesislerinden

⁶ Ümit Ekin, “Osmanlı Ordusunda Moral Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.10-S.1, Sakarya, 2008, s. 169.

⁷ Mehmet Zeki Pakalın, “Alay Müftüsü”, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 46.

⁸ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ordu ve Toplum*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 179.

⁹ Adülhalim İnam, “Türk Ordusunda İmamlık Müessesesi ve Çanakkale Muharebelerindeki Mânevi Rolü”, *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C.1-S.2, 2017, s. 4.

¹⁰ Ziya Kazıcı, “Alay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989, s. 348.

¹¹ Tanzimat dönemi ile birlikte Gayrimüslimlerinde zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmesi gündeme gelmiştir. Gayrimüslim askerler ile birlikte din adamlarının da ordu içerisinde istihdamı gündeme geleceğinden bu grupların askere alınmasına mesafeli durulmuştur. Ufuk Gülsoy, “Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni”, *Türkler*, C.14, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.88-89.

¹² Mahmut Dilbaz, *Askerî Modernleşmenin Dinî Müdafası Es'ad Efendi'nin Şerhli Es-Sa 'yü'l-Mahmûd Tercümesi*, Dergah Yayınları., İstanbul, 2014, s. 10-11.

¹³ Mehmet Beşikçi, “Askerî Modernleşme, Askerî Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusu'nda Tabur İmamları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.11-S.1, 2016, s. 16-17.

¹⁴ Saffet Sancaklı, “Ahilik Ahlâkının Oluşmasında Hadislerin Etkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1-S.1, Malatya, 2010, s. 9.

olan Baruthâne-i Âmire,¹⁵ Tophâne-i Âmire ve Tersâne-i Âmire’de ordunun tamamında olduğu gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi için imam, müezzin ve duacı istihdam edilmiştir.¹⁶ Bahsi geçen din görevlileri savaş zamanında ordu içerisinde bulunan diğer din görevlileri gibi personelin moral ve motivesini sağlarken, normal zamanda kışlada veya tesis bünyesinde yer alan cami ve mescid içerisinde önemli dini günlerde veya namazdan önce ve sonra tesis içerisindeki personel ile birlikte ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir.¹⁷ Ancak bahsi geçen tesislerdeki din adamlarının asıl görevi tesiste üretim hazırlıkları ile başlamıştır. Tesiste üretime geçilmeden önce üretim alanında hazır bulunan din adamları üretim sırasında bir aksilik yaşanmaması için dualar ile üretimi başlatıp üretim bitimine kadar belirli usulde dualar okuyup personele eşlik etmişlerdir.¹⁸ Üretim anında dua okunmasına oldukça önemli bir konu olup üzerinde görev varken vefat eden duacının yerine zaman kaybedilmeden yeni bir duacı tayin edilmiştir. Görevlendirme sırasında duacının tecrübeli ve bilgili olmasına da dikkat edilmiştir.¹⁹ Ayrıca bu görevlilere yaptıkları işin önemine binaen dönem için önemli sayılabilecek miktarda maaş ödemesi yapılmış²⁰ olup üretimin büyüklüğü ve başarısıyla orantılı olarak çeşitli tür ve kalitede kürk vs. gibi ihşanlarda bulunulmuştur.²¹

Osmanlı ülkesinde sadece üretim faaliyetleri sırasında değil ufukta bir savaş gözüktüğü zaman veya savaş sırasında da ülkenin dört bir tarafında yer alan

¹⁵ Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, T.T.K., Ankara, 2006, s. 92-93.

¹⁶ Kemal Beydilli, “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s. 182.

¹⁷ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, T.T.K., Ankara, 2003, s. 48.

¹⁸ Salim Aydı, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, T.T.K., Ankara, 2006, s. 185.

¹⁹ BOA, C.AS. 946-41070., Tophane’de 30 yıldan beri topların dökümü sırasında dua okuyan Şeyh Ahmed Efendi’nin vefat ettiği belirtilmiştir. Ahmed Efendi’den boşalan göreve 20 yıldır duacılık ile meşgul olan Hüseyin Efendi talip olmuştur.

²⁰ BOA, C.AS., 157-6940., H.1231 (M.1816), Dergah-ı Âli Topçularının taşrada bayrak açarken ya da topların dökümü sırasında dua okumakla görevli olan Şeyh Hasib Efendi adlı kişiye 30 akçe yevmiye verilmiştir. Bu kişiden boşalan bu göreve Tophane’de Kadiriye Şeyhi Mehmed Emin İbni Mustafa görevlendirilmiştir.

²¹ BOA, C.BH. 64-6038., H.1241 (M.1826), Tersane-i Âmire’de inşa olunan fırkateynlerin indirilmesi sırasında aralarında dua eden şeyhinde bulunduğu kişilere rütbelerine göre 2 adet sincap kaput kürk ve 16 adet kaput kürk hediye edilmiştir. Bahsi geçen kürkler hazinede bulunmadığı için 2110 kuruşa mubayaa edilmiştir. Şeyh için alınan sincap kaput kürkün bedeli 200 kuruş olup, Anton adlı mimara alınan sincap kürkün bedeli 150 kuruştur. Alınan 16 kürk için ise 1760 kuruş verilmiş olup adedi 110 kuruştan mubayaa olmuştur.

camii, mescid ve tekkelerde²² bulunan ulemâ, sulehâ ve bütün şeyhlere²³ İslam ordusunun muzafferiyeti için “Daavat-ı Hayriye”²⁴ olarak adlandırılan ordu için hayırlı duaların okuması konusunda vazife verilmiştir.²⁵ Ordu için dua okunmasına geçilmeden önce savaşın hangi devletle yapılacağı ve savaşın gelişimi hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra,²⁶ hangi cami, mescid,²⁷ tekke ve şeyhlere dua ve sûre okuma vazifelerinin verildiği belirtilmiş ve kimi zaman göreve binaen ödeme yapılmıştır.²⁸ 1787-1792 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde H.1201 (M.1787) tarihinde Moskovların (Ruslar) üzerine seferin muhakkak olduğu belirtilip bütün Asâkir-i İslâm'ın gaza ve cihada hazırlandığı bu sebepten Bursa'da bulunan Câmi-i Kebir'de haftada iki gün olan Buhârî-i Şerîf tedrisinden sonra ve evkat-ı hamsede (beş vakit namazdan) İslâm ordularının kâfirlere karşı muzafferiyeti için dua okuma görevi verilmiştir.²⁹ 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşında İstanbul'da bulunan bazı tekkeler haftada iki gece Kelîme-i tevhîd okuması için görevlendirilmiştir. Görevlendirme öncesinde

²² BOA, C.AS., 627-26458., H.1202 (M.1788), Vidin Seraskeri Hasan Paşa'nın düşman ordusunu yendiği ve Tuna üzerinden ordusuyla geçeceği bildirilip İstanbul'da bulunan halkın ordunun muzafferiyeti için aralarında Ayasofya camii gibi büyük camilerin olduğu cami ve mescidlerde dua etmeleri istenmiştir.

²³ BOA, C.AS., 399-16446., H.1259 (M.1843), Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi hulefâsından Tillolu Şeyh Ahmed'in Şumnu'da düşman ile vuku bulan muharebede ve geceleri dua ile meşgul olduğu belirtilip bu kişiye Erzurum gümrük malından günlük 30 sağ akçe verilmiştir. Yapılan hesaplama göre bir senelik maaşı 10.620 akçe olup 1 kuruş 120 sağ akçe hesabıyla rakam 88,5 kuruş olmuştur.

²⁴ BOA, C.HR., 44-2162., Ruslara harp ilan olunduğu ve her türlü hazırlığın yapıldığı belirtilmişti. Bu noktada İslâm ordusunun muzafferiyeti, düşmanın tedmir (tepelemek) ve kahrolması için hayırlı duaların edilmesi (daavat-ı hayriye) yanı sıra, Kur'an-ı Kerim, Şifâ-i Şerîf ve Buhârî-i Şerîf okunması istenmiştir. Ayrıca ezan vakitlerinde bir süre Fetih süresi ve Salât-ı müniciye tilaveti istenmiştir.

²⁵ BOA, C.AS., 187-8099., Moskov (Rus) ve Nemçe'ye (Avusturya) karşı girişilen savaşta ordunun muzaffer olması için Bursa'da bulunan bütün cami ve mescidlerde bütün cemaatin dua etmesi istenmiştir.

²⁶ BOA, C.AS., 1154-51316., H.1202 (M.1808), Moskovların saldırısından sonra Nemçe'nin de Moskovla birleşerek Osmanlı Devleti'ne karada ve denizde saldırdığı belirtilmiş olup savaşın gelişimi ve gidişatı hakkında bilgi verilmiştir. Din düşmanı kâfirlere karşı yapılan bu savaşta ordunun muzaffer olması için Edirne'de bulunan bütün ulemâ, sulehâ ve bütün şeyhlere dua etmeleri bildirilmiştir.

²⁷ BOA, C.AS., 1131-50203., H.1202 (M.1788), küffâr ve müşriklerin tedmir ve kahrı için Edirne'de bulunan kebir ve sagir (büyük ve küçük) cami ve mescidlerde bütün ulemâ ve sulehânın katılımıyla dua okunması istenmiştir.

²⁸ BOA, C.MF., 69-3426., ordunun müşriklere karşı galip gelmesi için senede bir defa Buhârî-i Şerîf okuyan Şam ulemâsından Seyid Mehmed Efendi'ye günlük 60 akçe verilmiş olup 354 günlük süre zarfında toplam 21.240 akçe, 1 kuruş 120 akçe hesabıyla 177 kuruş Şam cizyesinden ödenmiştir. Bu rakamın ödenmesi için Şam cizyesine 12 adet evsat ve 45 adet edna cizye kâğıdı eklenmiştir.

²⁹ BOA, C.AS., 1200-53686.

hangi tekkenin uygun olduğu tespit edilip defter hazırlanmıştır. Deftere göre Kelîme-i tevhîd okumakla görevlendirilen tekkeler şunlardır; Mehmet Paşa yokuşunda Özbekler Tekkesi, Şehremini Ümmü Sinan Efendi Tekkesi, Dülgerzade Tekkesi, Koca Mustafa Paşa Tekkesi, Beykoz'da Şeyh Mehmed Tekkesi, Şeyh Murad Efendi Tekkesi, Bahçekapı'da Yıldız Tekkesi, At Pazarı Tekkesi ve Hoca Paşa Aydınoglu Tekkesi.³⁰

Görevlendirmeler yapıldıktan sonra hangi dua ve sûrenin okunacağı konusunda açıklamaya gidilmiştir. Ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim'in okunması dışında ordunun muzafferiyeti için doğrudan Fetih sûresi, Kelîme-i tevhîd, Salât-ı müniciye duası ve Âyete'l-kürsî'nin okunması istenmiştir.³¹ Görevlendirmede hangi dua ve sûrenin kaç kere okunacağı belirtilmiştir.³² Bu noktada genellikle Fetih sûresi için bir sayı verilmemiş³³ olsa da Kelîme-i tevhîd'in 70.000 kere (Hاتم-ı Tehlil), 1001 Salât-ı müniciye duası'nın 1001 kere ve Âyete'l-kürsî'nin 22.000 kere okunması istenmiştir. Bunun dışında hangi gün veya gece hangi dua ve sûrenin kaç defa okunacağı da ayrıntılı olarak belirtilmiştir.³⁴ Misal olarak 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İslâm ordusunun müşrikleri yenmesi için H.1203 (M.1789) senesinde, Harem-i şerif ve Mescid-i Aksa başta olmak üzere camilerde ve tekkelerde ordunun muzafferiyeti için, 70.000 kere Kelîme-i tevhîd, 1001 Salât-ı müniciye ve 22.000 kere Âyete'l-kürsî'nin okunması istenmiştir. Bunun sefer bitene kadar tekrarlanması ve buna Nakîbüleşrafın, müderrislerin, şeyhlerin ve bütün ulemânın katılması tembihlenmiştir.³⁵ Yine aynı şekilde H.1203 (M.1789) senesinde Kütahya'da her gece 1001 kere Salât-ı müniciye duasının, haftada bir gecede 70.000 defa Kelîme-i tevhîd'in ve 22.000 kere Âyete'l-kürsî' okunduğu belirtilmiştir.³⁶

Şifâ-i Şerîf ve Buhârî-i Şerîf Okumaları

Kadı İyaz (ö. 544/1149) tarafından 1140-1141 tarihlerinde yazılan ve tam adı “eş-Şifâ bi (fi) ta'rifî hukûkî (fi şerefi)'l-Mustafâ” Şifâ-i Şerîf dört bölümden

³⁰ BOA, HAT., 268-15681.

³¹ BOA, C.DH., 28-1392., H.1203 (M.1789), Liva-ı Saadetin avdetine kadar Kelîme-i tevhîd, Salât-ı müniciye duası ve Âyete'l-kürsî'nin okunması Sayda Valisi Ahmed Paşa'dan istenmiştir.

³² BOA, HAT., 55-2543., H.1215 (M.1801), Osman Paşa'nın eşkıya ile karşılaşacağı belirtilip askerlerin muzaffer olması için Koca Mustafa Dergahı ve başka dört dergahta 70.000 Kelîme-i tevhîd okunmuştur.

³³ BOA, C.AS., 98-4467., H.1202 (M.1788), Moskovlara karşı sefere çıkıldığı belirtilip ordunun muzafferiyeti için Fetih sûresi'nin okunması istenmiştir.

³⁴ BOA, HAT., 23-1102., H.1202 (M.1788), belgede ismi verilmiş olan duacıların cuma ve pazartesi geceleri Asakir-i İslâm'ın muzafferiyeti için 70.000 kere Kelîme-i tevhîd okudukları belirtilmiştir.

³⁵ BOA, C.AS., 963-41917.

³⁶ BOA, C.AS., 206-8852.

oluşmaktadır.³⁷ Mâlikî mezhebinin görüşlerinin ön plana çıkarıldığı³⁸ eserde, Hz. Muhammed'in yüce kişiliği ve sahip olduğu özelliklerle ona yapılan saygısızlıklara uygulanacak cezalar ele alınmıştır. Eser İslâm dünyasında oldukça ilgi görmüş olup Osmanlı cami³⁹ ve medreselerinde okutulan dersler arasında yer almıştır.⁴⁰ Eserin savaş ve afetlere karşı koruduğu inancıyla⁴¹ İslâm ordusunun muzaffer olması için yoğun olarak, orduya ait askeri tesislerdeki cami ve mescidlerde,⁴² savaş meydanlarında ya da ülkenin dört bir yanında bulunan cami ve mescidlerde okutulmuştur.⁴³ Gerek savaş sırasında ordunun yanında gerekse ülkenin dört bir yanındaki ibadethanelerde Şifâ-i Şerîf okuması için “Şifâhan” (Şifâ-i Şerîf mukarriri) olarak adlandırılan⁴⁴ görevlilerin temini için ilgili makamlar Şeyhülislâm'dan talepte bulunmuştur.⁴⁵ Talep doğrultusunda Şeyhülislâm bu görev için müderrislerden daileri (duacı) görevlendirmiştir. Özellikle ordu ile birlikte sefere katılan şifâhanlara dönem için oldukça yüksek sayılabilecek⁴⁶ miktarda harcırah⁴⁷ ve mahiye (aylık) ödemesi yapılmış, eksiksiz bir şekilde savaş sırasındaki tayinatları verilmiş⁴⁸ ve görevlendirilen kişilerin yaptığı için önemine binaen mükâfat olarak normal hayatlarındaki yüklü miktardaki borçları bile affedilmiştir.⁴⁹ Orduda bulunan askerler açısından moral

³⁷ M.Yaşar Kandermir, “Kadî İyâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.21, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001, s. 116.

³⁸ Kadî İyâz, *Şifâ-i Şerîf*, (Yay. Haz. Suat Cebeci), Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 12-13.

³⁹ Murat Akgündüz, *Osmanlı Dersîamları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2010, s. 54.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, T.T.K., Ankara, 2014, s. 48.

⁴¹ M.Yaşar Kandermir, “Eş-Şifâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C.39, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, s. 39:134.

⁴² BOA, A.}MKT,106-80., H.1264 (M.1847), Hırka-ı Şerîf ve Tophane-i Âmir'e de Şifâ-i Şerîf kırat etmekle görevli olan Dersîam Çarşambalı Hacı Mustafa Efendi'nin vefatından sonra bu görev boş kalmış olup müderrislerden Sabri Efendi'ye bu görevin verilmesi istenmiştir.

⁴³ BOA, C.HR., 44-2162.

⁴⁴ Kandemir, “Eş-Şifâ”, 39:135.

⁴⁵ BOA, HAT., 55-2543., H.1215 (M.1801), Osman Paşa'nın eşkıya ile karşılaşacağı belirtilip askerlerin muzaffer olması için Şeyhülislâma da bir-iki dergahta Şifâ-i Şerîf okutturması tavsiye olunmuştur. Bunun dışında Enderun'da da Şifâ-i Şerîf okutulması bunun kim tarafından tertip edileceği düşünülmüştür.

⁴⁶ Çalışma dönemimiz içerisinde gümüş kuruşun ağırlığı ve içerisindeki saf gümüş oranını görmek için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 178. / Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 131

⁴⁷ BOA, C.AS., 942-40867., H.1205 (M.1791), Ordunun muzaffer olması için Ordu-yı Hümâyûn'a, Şifâ-i Şerîf kıraat etmekle memur kılınan Ahmed Efendi'ye 300 kuruş harcırah verilmiştir.

⁴⁸ BOA, HAT., 888-39244.

⁴⁹ BOA, A.}MKT.MHM, 112-89., H.1273 (M.1856), müderrislerden Süleyman Saliki'nin Hamid Sancağı Yalavaç Kazasına bağlı Koçak Karyesinde, biraderinden ötürü 13.075 kuruş borç isabet ettiği belirtilip, bu kişinin padişah hazretleri için orduyla birlikte muharebede olup Şifâ-i Şerîf okumakla meşgul olduğu, bu sebeple bu kişiye mükâfat olarak borcunun affedilmesi istenmiştir.

ve motive kaynağı olan şifâhanlar vefat ettiklerinde yerlerine zaman kaybedilmeden yeni şifâhan tayin kılınmıştır.⁵⁰ Tayin edilen kişinin ilmi derecesine göre vefat eden şifâhan'ın şartları ile devamı sağlanmıştır.⁵¹ Takip edebildiğimiz ölçüde görevde kalmada belirli bir süre olmayıp genellikle göreve tayin edilen kişiler vefat edene kadar bu önemli vazifede kalmıştır. Bu duruma örnek olarak Bâb-ı Seraskerî'deki şifâhan görevlendirmelerini verebiliriz. H.1275 (M.1859) senesinde Bâb-ı Seraskerî'de Şifâ-i Şerîf kıraat etmekle görevli olan Hacı Mehmed Efendi vefat etmiştir. Boş kalan bu göreve Ahmed Kamil Efendi tayin edilip 500 kuruş aylık ve günlük iki çift nan (ekmek) verilmiştir.⁵² Ahmet Kamil Efendi'de bu görevi yaklaşık olarak 12 sene boyunca yerine getirip H.1288 (M.1871) tarihinde vefat etmiş ve yerine Çorumlu Osman Efendi 416 kuruş maaşla tayin edilmiştir.⁵³ Bu durum devletin bu göreve verdiği önemi ve işin ehlinde kalmasına ne denli önem verdiğini göstermiştir.

Şifâ-i Şerîf gibi sefer öncesi ve sırasında ordunun muzafferiyeti için okunan eserlerden bir tanesi de Buhârî-i Şerîf'tir. Sahîh-i Buhârî olarak da bilinen bu eser İmam Buhari (ö. 256/870) tarafından yazılmıştır. Bazı İslâm alimlerine göre Kur'an-ı Kerim'den sonra en kıymetli kaynak olan bu eserde⁵⁴ binlerce hadis mevcuttur. Eser, geniş Osmanlı coğrafyası içerisinde bulunan cami ve medreselerde okutulan dersler arasında⁵⁵ yer almış olup, ordunun muzaffer olması için hemen hemen bütün Osmanlı coğrafyasında okutulmuştur. İlk olarak devlet savaşa girdiği zaman bütün İslâm alemini tek bayrak altında toplamak için Peygamber Efendimize ait olan ve Liva-ı Sancak olarak da bilinen Sancak-ı Şerif, Hırka-i Saâdet Dairesi'nden törenle çıkartılıp Serdâr-ı Ekrem'e teslim edilmiştir.⁵⁶ Sancak-ı Şerif'in çıkartılması sırasında Fetih ve Yâsîn sûrelerinin okunmasının dışında sancağın altında Buhârî-i Şerîf okuması için ulemâdan kişiler görevlendirilmiştir.⁵⁷ Sancak-ı Şerif'in çıkartılmasına müteakip ülke

⁵⁰ BOA, İ.DH., 282-17747., H.1270 (M.1854), ordunun nusret ve selameti için Şifâ-i Şerîf kıraat edildiği belirtilip kıraat göreviyle meşgul olan Seyid Hafız Efendi vefat edip yerine Hafız Tevfik Efendi görevlendirilmiştir. Hafız Tevfik Efendi'ye aylık 500 kuruş maaş bağlanmıştır.

⁵¹ BOA, İ.DH., 397-26294., H.1274 (M.1858), ordunun nusret ve selameti için Şifâ-i Şerîf kıraat etmekle görevli ve aylık 500 kuruş maaşı olan Hafız Tevfik Efendi vefat etmiş olup yerine eski koşulların devamı şartıyla müderrislerden Çankırlı Seyid İbrahim Edhem Efendi memur kılınmıştır.

⁵² BOA, İ.DH., 428-28297.

⁵³ BOA, İ.DH., 643-44732.

⁵⁴ M.Yaşar Kandemir, "El-Câmu's Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 117.

⁵⁵ Akgündüz, *Dersîâmları*, 53-54.

⁵⁶ Murat Akgündüz, *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 122-123.

⁵⁷ BOA, C.AS., 314-12951., H.1222 (M.1807), Ordu-yı Hümâyûn sefere çıktığı zaman Liva-ı Saadet olarak da bilinen Peygamber Efendimizin sancağı, Sancak-ı Şerif, Hırka-i Saadet

genelinde bulunan yerel yöneticilere,⁵⁸ emirler gönderilip, bütün cami ve mescidlerde görev alan duacıların tembih edilip bölgede bulunan bütün alimlerin, şeyhlerin ve eşrafında katılımı ile harp bitene kadar⁵⁹ padişahın ve Asâkir-i İslâm'ın müşriklere karşı zafer kazanması için Buhârî-i Şerîf okumaları istenmiştir.⁶⁰

Ordunun muzaffer olması için yapılan Buhârî-i Şerîf okumaları sadece ülke içerisindeki cami ve mescidler ile sınırlı kalmamış, sefere çıkan ordu içerisinde de düzenli olarak Buhârî-i Şerîf'in okunması sağlanmıştır. Buhar-i Han olarak adlandırılan dailer tarafından ifa edilen bu görevin eksiksiz yerine getirilebilmesi için şifâhan temininde olduğu gibi ilgili makamlar ilk olarak Şeyhülislâm'dan talepte bulunmuştur. Talep üzerine Şeyhülislâm göreve uygun olan daileri belirleyip isim ve çeşitli bilgilerinin yazılı olduğu pusulayı İstanbul'a göndermiş ve görevlendirme yapılmıştır.⁶¹ Yapılan görevlendirmeler kimi zaman sefer bitene kadar olmuş olsa da kimi zaman ordunun gideceği belirli bir güzergaha kadar olmuştur. Şayet, Buhar-i Han belirtilen bir noktaya kadar ordu ile birlikte hareket etmiş ise Buhar-i Han'ın ayrılacağı noktadan itibaren ordu için

Dairesi'nden törenle çıkartılıp Serdar-ı Ekrem'e teslim edilmiştir. Sancak-ı Şerif altında Buhârî-i Şerîf tilaveti ile görevli olan El-Seyyid Osman adlı kişiye aylık 75 kuruş maaş bağlanmıştır. Bu kişiye bahsi geçen senenin Cemazeyilevvel ayının 18. günü göreve başlamış olup ayın sonuna kadar geçen 13 günlük süre içerisinde hak ettiği 32,5 kuruş başmuhasebeye kaydı yapıldıktan sonra hak sahibine ödenmiştir. Ödeme sırasında yapılan hesaplamada günlük 300 akçe üzerinden hesaplamaya gidilmiş olup 13 günlük süre için 3900 akçe ödenmesi gerekmiştir. 1 kuruş 120 sağ akçe hesabıyla rakam 32.5 kuruş olarak ödenmiştir.

⁵⁸ BOA, C.A.S., 1136-50481., Sadrazamın Serdar-ı Ekrem olarak düşmanın üzerine hareket etmesiyle Asâkir-i İslâm'ın muzafferiyeti için Buhârî-i Şerîf okutulması Cidde Valisi'nden istenmiştir.

⁵⁹ BOA, C.A.S., 963-41917., H.1203 (M.1789), Harem-i Şerîf ve Mescidi Aksa başta olmak üzere camilerde ve tekkelerde askerin muzafferiyeti için, harp bitene kadar Buhârî-i Şerîf okunması istenmiştir.

⁶⁰ BOA, C.A.S., 316-13094., H.1204 (M.1789), Tuna'nın karşısına geçip Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa (S.A.V.) inkâr eden din düşmanlarının üzerine hücumun muhakkak olduğu belirtilip Edirne'de olan bütün cami ve mescidlerde olan duacılara tembih edilip bütün alimlerin, şeyhlerin ve eşrafında katılımı ile padişahın ve İslâm ordusunun müşriklere karşı zafer kazanması için Buhârî-i Şerîf okunması istenmiştir.

⁶¹ BOA, HAT., 888-39244., H.1239 (M.1824), öteden beri Asakir-i Muvahhidin'in nusret ve selameti için Buhârî-i Şerîf ve Şifâ-i Şerîf kıraat edildiği belirtilip Yenişehir ordusunda ayrı ayrı Buhârî-i Şerîf ve Şifâ-i Şerîf kıraat edecek hocaların temini için Şeyhülislâm Efendi'ye başvurulduğu ifade edilmiştir. Bu talep üzerine Şeyhülislâm Efendi, müderrislerden iki daiyi görevlendirmiştir. Görevlendirilen dailerin her biri için 1000'er kuruş harcırah, mahiye olarak 200 kuruş verilmesi ve ayrıca gerekli tayinatın eksiksiz verilmesi kararlaştırmış olup, bu kişilerin bilgilerinin olduğu pusula Bab-ı Âli'ye gönderilmiştir.

yeni bir Buhar-i Han tayini yapılmış⁶² ve Buhârî-i Şerîf okumasında bir kesintinin yaşanmasının önüne geçilmiştir. Ordu içerisinde Buhar-i Han olarak görevlendirilen kişilerin sayısı zaman içerisinde değişiklik göstermiş⁶³ olup Buhar-i Han-ı Evvel, Buhar-i Han-ı Sani ve Buhar-i Han-ı Salis olarak kendi içerisinde derecelere ayrılmış ve maaş ödemeleri bu şekilde yapılmıştır. Misal olarak, H.1224 (M.1809) senesinde Osmanlı ordusu'nda görevli Buhar-i Han-ı Evvel Musa Efendi'ye, Buhari Han-ı Sani Osman Efendi'ye ve Buhar-i Han-ı Salis Hasan Efendi'ye aylık olarak sırasıyla 300, 150 ve 100 kuruş,⁶⁴ H.1225 (M.1810) Buhar-i Han-ı Evvel Musa Efendi'ye 450 kuruş,⁶⁵ H.1227 (M.1812) senesinde Buhar-i Han-ı Evvel Seyyid Mehmed Sıtkı Efendi'ye 100 kuruş,⁶⁶ H.1248 (M.1832) senesinde Anadolu'da bulunan orduda Buhârî-i Şerîf kıraat etmekle görevli olan Halil Efendi'ye de 1000 kuruş maaş verilmiştir.⁶⁷ Dönem için yüksek sayılabilecek miktarda olan maaşlarda zaman içerisinde değişiklikler yaşanmıştır. Değişiklik yaşanmasındaki en büyük etken şüphesiz zaman içerisinde parada yaşanan tağşiş ve değer kaybı olmuş olsa da Buhari-i Han'ın, sefere iştirak edip etmemesi de maaşın artması ve azalmasında etkili olmuştur.⁶⁸ Yapılan ödemeler sadece maaşla sınırlı kalmayıp, sefere katılan Buhar-i Hanlara, sefer öncesi ve sırasında yapacağı harcamalar göz önüne alınarak maaş dışında harcırah olarak,⁶⁹ Atiyye-i Seniyye (padişah tarafından verilen hediye) ve Masarîf-ı Seferiye adı altında yüklü ödemede yapılmıştır. Mesela, Buhar-i Han-ı Evvel Musa Efendi'ye H.1224 (M.1809) senesinde maaş dışında 2000 kuruş Masarîf-ı Seferiye adı altında ödeme yapılmış⁷⁰ olup, H.1248 (M.1832) senesinde orduda Buhârî-i Şerîf okumakla görevli olan Konya ulemâsından yedi kişiye ellişer kuruş Atiyye-i Seniyye verilmesi uygun görülüp toplam 350 kuruş ödeme

⁶² BOA, HAT., 363-20147., H.1247 (M.1832), Serdar-ı Ekrem, Ordu-yı Hümâyün ile birlikte sefere Buhârî-i Şerîfi layıkıyla kıraat edecek bir zatın gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ordu kadısı olan Musa Efendi'nin layıkıyla Buhârî-i Şerîf kıraat edeceği ifade edilmiştir. Ancak Musa Efendi'nin orduyla birlikte Halep'e kadar geleceği Halep'ten sonra başka bir zatın bu işe memur edilmesi gerekmiştir. Memur edilecek kişinin mahiye ve diğer masrafları ordu hazinesinden ödenecektir.

⁶³ BOA, C.DH., 116-5798.

⁶⁴ BOA, C.AS., 482-20098.

⁶⁵ BOA, C.AS., 482-20109.

⁶⁶ BOA, AE.SMHD.II, 66-4747.

⁶⁷ BOA, C.AS., 5-174.

⁶⁸ BOA, C.AS., 129-5767., H.1226 (M.1811), orduda Buhârî-i Şerîf kıraat etmekle görevli olan Musa Efendi'ye aylık 200 kuruş Hazine-i Miri'den verilmekte olup, bu kişiye sefer masrafı olarak Ordu-yı Hümâyün Hazinesinden 250 daha verilerek aylığının 450 kuruşa çıkartılmasına karar verilmiştir. Musa Efendi'ye Safer ve Rebiulevvel ayları olmak üzere iki aylık maaşı olan 900 kuruş ödenmiştir.

⁶⁹ BOA, C.AS., 1091-48163., Ordu-yı Hümâyün'da Buhârî-i Şerîf okumakla görevli olan ve İstanbul'a dönen Medine-i Münevvere ahalisinden Tayibefendizade Şeyh Mehmed Efendi'ye atıye ve harcırah olarak Ordu-yı Hümâyün Hazinesi'nden 1000 kuruş verilmesi istenmiştir.

⁷⁰ BOA, C.AS., 530-22133.

yapılmıştır.⁷¹ Bahsi geçen bu ödemeler çoğu zaman Ordu-yı Hümâyûn Hazinesi'nden yapılmıştır.⁷² Ödeme öncesinde ödemenin hangi ayları kapsadığı belirtilip başmuhasebeye kayıt yapıldıktan sonra ödeme gerçekleşmiştir.⁷³ Ayrıca bu kişilere sefer sırasında tüketmeleri için eksiksiz bir şekilde tayinat⁷⁴ ve Mehterhane'den çadır da verilmiştir.⁷⁵

Ordu içerisinde Buhar-i Han olarak görev yapan kişiler çoğu zaman vefat edene kadar görevde kalmış⁷⁶ olsa da zaman içerisinde Buhar-i Han'ın başka bir göreve tayin edilmesi üzerinde görevin boşta kaldığı da olmuştur. Bu gibi durumda zaman kaybedilmeksizin boşalan göreve yeni Buhar-i Han'ın tayini gerçekleştirilmiştir. Misal olarak, H.1226 (M.1811) senesinde Buhar-i Han-ı Evvel Musa Efendi'ye Sofya mansıbı tevcih olunmuştur. Musa Efendi görevi için Sofya'ya gittiğinden memur olduğu görev boşta kalmıştır. Musa Efendi'nin maaşına halel gelmemek şartıyla boşta kalan göreve 100 kuruş aylıkla Seyid Mehmed Sıtkı Efendi tayin edilmiştir.⁷⁷

Askerlerin İbadetleri

Bir İslam ülkesinde insanların dinin farzlarını özgürce yerine getirebilmesi için o ülkenin düşman tehlikesi ve işgali altında olmaması gerekir. Bu noktada geniş Osmanlı sınırları içerisinde çeşitli sınıflara mensup askerler vatan savunmasını yerine getirirken kendi gündelik ibadetlerini yerine getirmeye büyük gayret göstermişlerdir.⁷⁸ Beş vakit namazlarını kılmak için kimi zaman bir geminin üstünde⁷⁹ ya da temiz bir toprak üzerinde, kimi zaman ise kışla içerisinde veya yakınında bulunan mescid ve camide görevlendirilen imamlar vasıtasıyla⁸⁰ veya bireysel olarak ibadetlerini rahatlıkla yerine getirmişlerdir. Askerler için asıl zorluk cemaat halinde kılınması farz olan cuma ve bayram namazları ve cemaatle birlikte kılınması daha faziletli olan teravih namazının kılınması konusunda

⁷¹ BOA, C.DH.,116-5798.

⁷² BOA, C.AS., 1091-48163; BOA, C.DH.,116-5798; BOA, C.AS., 5-174.

⁷³ BOA, C.AS.482-20109., H.1225 (M.1810), Ordu-yı Hümâyûn Buhar-i Han-ı Evvel Seyid Musa Efendi'ye aylık 450 kuruş verildiği belirtilip, başmuhasebeye kayıt yapıldıktan sonra Şaban ayı maaşı ödenmiştir.

⁷⁴ BOA, C.AS., 132-5899; BOA, HAT., 888-39244.

⁷⁵ BOA, C.AS., 12-481., H.1225 (M.1810), Buhârî-i Şerîf hocası Seyid Musa adlı kişiye Mehterhane'den çadır 10 verilmiştir.

⁷⁶ BOA, A.}MKT.NZD.146-98.

⁷⁷ BOA, C.AS., 132-5899.

⁷⁸ BOA, HAT., 906-39728.

⁷⁹ Mustafa Birol Ülker, "Tabur İmamlığından Moral Subaylığına", *Çanakkale 1915* C.10, 2010, s. 19.

⁸⁰ Mustafa Birol Ülker, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî İmamlar", *Tarih ve Medeniyet*, C.61 1999, s. 61.

olmuştur. Özellikle kışlada olmayan ve taşra olarak tabir edilen dışarı görevlerde bulunan askerler cuma ve bayram namazlarını kılarken büyük zorluk çekmişlerdir. Zorluk çekilmesinin en büyük nedeni taşraya çıkan askerlerle birlikte görev alan imamın cuma namazı kıldırma yetkisine sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Askerler bu durumun çözümü için başka birliklerden örnekler vermişlerdir. Verilen örneklerde bazı sınıflara cuma ve bayram namazı kıldırma yetkisi olan baş imamın tayin edildiği ifade edilip kendi birliklerinde olan imamın cuma ve bayram namazı kıldırma yetkisine sahip olmadığı, görev sırasında cuma ve bayram namazlarını kılmak için kendileriyle birlikte cuma namazı kıldırma yetkisine sahip bir baş imamın görevlendirilmesini talep etmişlerdir.⁸¹ Bu durum sadece taşraya çıkan askerler için geçerli olmamış, kışla içerisinde bulunan askerler de cuma ve bayram namazlarını kıldırma yetkisine sahip imam olmadığından şikayet etmişlerdir. Devlet bu noktada askerlerin haklı talebini dikkate alarak gerek taşrada gerek kışla içerisinde görevli olan askerlerin namazlarını aksatmadan kılabilmeleri için cuma ve bayram namazı kıldırma salahiyetine sahip imamları tayin edilmiş⁸² ve imamların maaşları için kimi zaman kışla yakınında bulunan bakkal gibi yapıların kira gelirleri tahsis kılınmıştır.⁸³

Cuma ve bayram namazlarının kılınmasında yaşanan bir diğer sıkıntı da kışla içerisinde ya da kışla yakınında namaz için uygun cami olmamasından kaynaklanmıştır. Askerlerin toplu bir şekilde kışladan uzak bir yerde cami bulma konusunda zorluk çekeceklerinden bu soruna çözüm olarak kışla içerisinde ya da kışla yakınında bulunan bir mescid varsa mescide, hatibin hutbe okuyacağı bir minber yapılarak çözüm bulunmuştur. Yapılan minber sayesinde hatip, cuma ve bayram hutbesini okumuştur.⁸⁴

⁸¹ BOA, A. }MKT.UM, 7-79., H.1266 (M.1850), piyade alaylarının seferde olsalar bile çoğunlukla cuma ibadetlerini yerine getirebildikleri ama Arabistan Ordu-yı Hümâyün Süvari Birinci Alayı'nın çoğunlukla taşraya göreve çıktığından cuma namazını (ibadetlerini) ve bayram namazlarını kılamadıklarını belirtilmiştir. Piyade alaylarında baş imamın bulunduğu ve imamın bulunduğu mahalde cuma ve bayram namazını kıldırma yetkisi olduğu buna karşın kendilerinin baş imamının olmadığı, imam olarak görev alan kişinin cuma ve bayram namazı kıldırma yetkisinin olmadığı ifade edilmiştir.; BOA., C.HR., 44-2162.

⁸² BOA HAT., 1573-29., H.1243 (M.1827), Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu için Edirne'de inşa olunan kışla içerisindeki camide iki tabur askere cuma ve bayram namazlarını kıldırma için salahiyeti olan imam tayin edilmesi gerekmiştir. Bu görev için ikinci tabur (tabur-ı sani) imamlarından İnözlü Halil Efendi'nin müstahak olduğu belirtilip görevin verildiğine dair berat verilmiştir.

⁸³ BOA, HAT., 1611-31.

⁸⁴ BOA, HAT., 1611-31., H.1253 (M.1837), Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu için Selanik'te inşa edilen kışlanın yakınında bir cami olmadığından askerlerin cuma namazını kılmakta zorluk çekecekleri ifade edilmiştir. Askerlerin zorluk çekmemesi için kışlada bulunan mescide minber yapılarak mescidin camiye çevrilmesi, cuma ve bayram namazlarının kılınması için izin

Cuma ve bayram namazları dışında Ramazan ayında cemaatle birlikte kılınması daha faziletli olan teravih namazı kıldırması için de taşra da görevde olan askerlerden talep gelmiştir. Bu noktada devlet talebe olumlu bakmış ve teravih namazını kıldırarak için talebe-i ulûmdan bu göreve uygun olanların isim ve şöhratlarının yazılı olduğu defterleri hazırlatıp zaman kaybetmeksizin talebelerin taşraya çıkmasını sağlamıştır.⁸⁵

Osmanlı Ordusu'nu oluşturan unsurlar geniş Osmanlı coğrafyası içerisinde farklı kültürlerden gelmiştir. Bu sebepten orduyu oluşturan askerlerin hepsi aynı düzeyde eğitim ve dini bilgiye sahip olmamıştır. Dini konuda kendisini bilgisiz gören askerler gerek namaz sûrelerini öğrenmek gerekse İslam'ın temel kaidelerini öğrenme konusunda oldukça istekli olmuşlar ve ordu içerisinde görevli imamlar vasıtasıyla⁸⁶ kendilerine dinin esaslarının öğretilmesi konusunda talepte bulunmuşlardır. Buna örnek olarak H.1255 (M.1839) senesinde Süvari Asakir-i Hassa İkinci Liva İkinci Alay'da görevli zabitan ve neferatından gelen talebi verebiliriz. Alay içerisinde bulunan bazı askerler zamanında namaz sûrelerini ve dinin esaslarını öğrenemedikleri belirtilmiş ve cahil kalmamak ve bunları öğrenmek arzusunda oldukları ifade etmiştir. Bunun üzerine her alaya dinin esaslarını ve namaz sûrelerini öğretmesi için birer baş imam görevlendirmiştir. Ancak baş imamların tayin edilmesi yeterli olmamış ve askerlerin kıraat etmeleri için her alaya 80 tane ilmihal, 80 tane elif-ba cüzü ve 80 tane amme cüzü verilmesi talep edilmiştir. Devlet bu talebe de olumlu bakıp talep edilen ilmihal, elif-ba ve amme cüzlerini temin edip göndermiştir.⁸⁷

SONUÇ

XVIII. yüzyıldan başlayarak devletin tarih sahnesinden çekildiği XX. yüzyıla kadar yapılan savaşların büyük bir çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmış ve büyük oranda toprak kaybı yaşanmıştır. Yaşanan kayıpların ardından devlet ordunun modernleştirilmesi için çalışmalara başlamış olsa da tam anlamıyla istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu noktada devlet,

istenmiştir. Ayrıca imamet ve hitabet hizmeti için Hüseyin veledi Hafız Mustafa adlı kişinin tayini önerilmiş ve kişiye berat verilmiştir. Görevlendirilen bu kişinin maaşının kışla yanında kiraya verilmiş olan bir oda bakkaldan gelecek kira geliriyle karşılanacağı ifade edilmiştir.

⁸⁵ BOA, Y.PRK.MŞ., 4-43., H.1310 (M.1893), taşrada görevde olan Asakir-i Şahane taburlarında bulunan askerlere Ramazan ayında teravih namazı kıldırarak için talebe-i ulumdan gönderilecek olanların isim ve şöhratlarını yazan defterlerin hazırlanıp içlerinden niteliği uygun olanların acilen gönderilmesi istenmiştir.

⁸⁶ Kemal Beydilli, *Osmanlı Devleti'nde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2018, s. 26-27.

⁸⁷ BOA, C.AS., 1178-52494.

alınan yenilgilerin önüne geçmek orduyu ayakta tutup güçlendirmek ve başarılarını arttırmak için din ve maneviyatı ön plana çıkarmıştır. Bir nevi maddeden manaya geçiş olarak da algılanabilecek durum sayesinde maddi anlamda yaşanan zayıflıklar manevi yönden telafi edilerek, güç dengesinin İslâm'ın ordusu olarak görülen Osmanlı ordusuna geçmesi amaçlanmıştır. Bu noktada birer manevi danışman olarak da kabul ettiğimiz din görevlileri gerek ordu içerisinde gerekse ülke genelinde bulunan cami, mescid ve tekkelere İslâm ordusunun muzaffer olması için hayırlı duaların ve sûrelerin okunması görevini üstlenmiştir. Bu sayede askerin iç huzurunun artması, kendini iyi hissetmesi ve özgüvenli bir şekilde cephede savaşması amaçlanmıştır. Bu noktada ordunun muzaffer olması için okunması istenilen sûrelerin başında Fetih ve Âyete'l-kürsî' gelmiştir. Fetih sûresinin okunması sırasında bir sayı verilmemiş olsa da Âyete'l-kürsî'nin 22.000 kere okunması istenmiştir. Bu sûreler dışında 70.000 kere Kelîme-i tevhîd ve 1001 kere de Salât-ı mûnciye duasının bölgede bulunan bütün ulemâ, sulehâ, şeyh, eşraf ve halkın katılımı ile okunması arzulanmıştır.

Askerin maneviyatının yükseltilmesi ve cesaretlendirilmesi için ordu içerisinde sıklıkla Kadı İyaz'a ait Şifâ-i Şerîf ve İmam Buhari'ye ait Buhârî-i Şerîf okumaları da yapılmıştır. Bu okumaların aksatılmadan devamlı yapılabilmesi için maaşları ordu hazinesinden karşılanmak üzere Şifa-ı Han ve Buhar-i Han istihdam edilmiştir. Devlet, dailerin yaptığı işin önemine binaen bu kişilere bahsi geçen dönem için yüksek sayılabilecek miktarda maaş bağlamış, sefer sonrasında maddi yönden destek sağlamış ve bu görevlerin orduda asla boş kalmaması için vefat eden ya da başka bir göreve tayin edilen dainin yerine hemen atama yapmıştır. Bu durum yapılan Şifâ-i Şerîf ve Buhârî-i Şerîf okumalarının asker üzerinde manevi yönden olumlu etki bıraktığını ve askerin okumaların aralıksız bir şekilde devamını arzuladığını göstermektedir.

Ayrıca yapılan bu okumalar dışında askerin maneviyatını yüksek tutmak ve askeler arasında manevi bağın artması için cemaatle kılınması farz olan Cuma ve bayram namazlarıyla cemaatle kılınması daha faziletli olan teravih namazının sağlıklı bir şekilde kılınabilmesi için kışla içerisinde veya yakınında yer alan mescid ve cami gibi yapıların fiziki koşulları bu namazları kılmaya uygun hale getirmiş ve din görevlileri vazifelendirilmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan Mahmud II (AE.SMHD.II): 66-4747.

Osmanlı Ordusu'nda Maneviyatı Yükseltici Bazı Ritüeller (1787-1858)

Cevdet Askeriye (C.AS): 5-174, 12-481, 98-4467, 129-5767, 132-5899, 157-6940, 187-8099, 206-8852, 314-12951, 316-13094, 399-16446, 482-20098, 530-22133, 627-26458, 942-40867, 946-41070, 963-41917, 1091-48163, 1131-50203, 1136-50481, 1154-51316, 1178-52494, 1200-53686.

Bahriye (C.BH): 64-6038.

Cevdet Dahiliye (C.DH): 28-1392, 116-5798.

Cevdet Hariciye (C.HR): 44-2162.

Cevdet Maarif (C.MF): 69-3426.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 23-1102, 55-2543, 268-15681, 363-20147, 888-39244, 906-39728, 1573-29, 1611-31.

İrade Dahiliye (İ.DH): 282-17747, 397-26294, 428-28297, 643-44732.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.}MKT): 106-80.

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM): 112-89.

Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı (A.}MKT.NZD): 146-98.

Sadaret Umum Vilayat Evrakı (A.}MKT.UM): 7-79.

Yıldız Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MŞ): 4-43.

II. Kaynak Eserler

Kadı İyaz. (2012). *Şifâ-i Şerif*. (Suat Cebeci, Yay. Haz.). Akçağ Yayınları.

III. Çeşitli Eserler

Akgündüz, M. (2002). *XIX. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık*. Beyan Yayınları.

Akgündüz, M. (2010). *Osmanlı Dersiâmları*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Aydüz, S. (2006). *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*. TTK.

Barkan, Ö. L. (1994). *Kolonizatör Türk Dervişleri*. Hamle Yayınları.

Beşikçi, M. (2016). Askeri modernleşme. Askeri disiplin ve din: Düzenli kitle orduları çağında Osmanlı Ordusu'nda tabur imamları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1), 1-33.

Beydilli, K. (2000). İmam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22, 181-186.

- Beydilli, K.(2018). *Osmanlı Devleti'nde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*. Pınar Yayınları.
- Bostan, İ.(2003). *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Türk Tarih Kurumu.
- Dilbaz, M. (2014). *Askerî Modernleşmenin Dinî Müdafaası Es'ad Efendi'nin Şerhli Es-Sa'yü'l-Mahmûd Tercümesi*. Dergah Yayınları.
- Ekin, Ü. (2008). Osmanlı ordusunda moral yükseltici bir kurum olarak ordu şeyhliği. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 167-178.
- Gölen, Z. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*. Türk Tarih Kurumu.
- Gülsoy, U. (2002). Cizye'den vatandaşlığa: Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlik serüveni. Hasan Celal Güzel (Ed.), *Türkler* (s.82-93). Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalcık, H. (2012) *Osmanlılar ve Haçlılar* (Eşref Bengi Özbilen, Çev.). Alfa.
- İnam, A. (2017). Türk ordusunda imamlık müessesesi ve Çanakkale muharebelerindeki mânevî rolü. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Kandemir, M. Y. (1993). El-Câmu's Sahîh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 114-123.
- Kandemir, M. Y. (2010). Eş-Şifâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39, 134-138.
- Kandemir, M. Y. (2001). Kadî İyâz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 116-118.
- Kazıcı, Z. (1989). Alay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2, 347-348.
- Mardin, Ö. F. (2019). *Osmanlı Ordusu'nda Propaganda*. (Mehmet Mert Çam, Yay. Haz.). İlgi kültür sanat.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Milli eğitim basımevi.
- Pamuk, Ş. (2013). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. İş kültür yayınları.
- Pamuk, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. Tarih vakfı yurt yayınları.
- Özcan, A. (1996). Gazi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 443-445.

- Sancaklı, S. (2010). Ahilik ahlâkının oluşmasında hadislerin etkisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu.
- Ülker, M. B. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e askerî imamlar. *Tarih ve Medeniyet*, 61, 61-62.
- Ülker, M. B. (2010). Tabur imamlığından moral subaylığına. *Çanakkale 1915*, 10, 18-25.
- Yıldız, G. (2009). *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ordu ve Toplum*. Kitabevi yayınları.

EKLER

Ek-1. H.1227 (M.1812) senesinde Buhari Han-ı Evvel Seyyid Mehmed Sıtkı Efendi'ye 100 kuruş aylık verilmesine dair. (BOA, AE.SMHD.II. 66-4747)

Ek-2. Buhar-i Han-ı Evvel Musa Efendi'ye H.1224 (M.1809) senesinde maaş dışında 2000 kuruş Masarîf-ı Seferiye adı altında yapılan ödemeye dair. (BOA, C.AS. 530-22133)

عنه قلمه لای
لروی هیوای ضعیفی ضعیف لای
و بی ری خواجهی موسی لای
قلمه بیغ فرید سفیر لای
لای لای لای
صالح لای
میانجی فرید سفیر لای
نکته لای
لای لای لای